

Fakulteten för samhälls- och livserfarenheter
Sociologi/ Avdelningen för sociala studier

Madeleine Andersson

Interaktionsritualer och emotionell energi i samband med pensionering

En studie av fem kvinnors upplevelser
från arbetsliv till livet som pensionär.

Interactionrituals and emotional energy
in connection with retirement

A studie of five womens experiences from working to retirement.

Examensarbete 15 hp
Sociologi

Termin:	VT 2012
Handledare:	Eva Olsson
Examinator:	Gunilla Lönnbring

Sammanfattning

Syftet med den här studien var att ta reda på hur ett antal kvinnliga pensionärer upplever interaktionsritualer i sina liv som pensionärer, mot bakgrund av att deras sociala förhållanden och umgänge med andra, samt deras dagliga rutiner och vardagsliv förändrats då de inte längre har ett arbete att gå till. Utifrån syftet gjordes kvalitativa intervjuer med fem kvinnor med utgångspunkt i narrativ metod. Resultaten av intervjuerna visade att interaktionsritualer, som genererar emotionell energi, är individuella upplevelser för informanterna. Lyckade interaktionsritualer följer med i livet som pensionär. Misslyckade interaktionsritualer är något som informanterna försöker undvika. Pensionen kan också, har det visats i den här studien, vara en befrielse från misslyckade interaktionsritualer som ger låg emotionell energi som förekommit på arbetsplatsen.

Nyckelord: Microsociologi, Interaktionsritualer, Emotionell energi, Pension, Narrativ metod

Abstract

The purpose of this study was to describe how a number of retired women experience of interaction rituals in their lives as pensioners, given that their social relationships and dealings with others, and their daily routines and everyday life changed when they no longer have a job to go to. Based on the purpose, qualitative interviews were done with five women on the basis of narrative methods. The results of the interviews show that interaction rituals, that generate emotional energy, are individual experiences of the informants. Successful interaction rituals follow the informants in their retired lives. Failed interaction rituals are something that the five females try to avoid. The retirement can also be, as this study has shown, be a way out from failed interaction rituals that have given low emotional energy in the working place.

Keywords: Micro sociology, Interaction rituals, Emotional energy, Retirement, Narrative method.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
1.2 Frågeställningar	2
2. Tidigare forskning	3
2.1 Betydelsen av att gå i pension	3
2.2 Identitet av arbete	3
2.3 Övergång till pensionen	4
2.4 Interaktionsritualer och emotionell energi i samband med pension	5
2.5 Ålderism	5
2.6 Forskning kring kvinnors upplevelser av att åldras	6
2.7 Tidigare studentarbeten om pensionering	6
3. Teoretiskt ramverk	7
3.1 Mikrosociologi	7
3.2 Teorin om interaktionsritualer	9
3.3 Emotionell Energi	10
3.4 Emotionell energi i grupp	11
3.5 Emotionell energi i vardagen	12
3.6 Emotionell energi i olika former	12
3.7 Makt ritualer	13
3.8 Hög och låg emotionell energi	14
4. Metod och material	16
4.1 Tillvägagångssätt	16
4.2 Val av informanter	18
4.3 Utförande av intervjuerna	19
4.4 Presentation av mina informanter	20
4.5 Intervjumaterialet	21
4.6 Etik	22
4.7 Reliabilitet och validitet	23
4.8 Metoddiskussion	24

5. Resultat och analys	26
5.1 Emotionell energi i arbetslivet	26
5.2 Känslor inför pensionen	33
5.3 Emotionell energi i livet som pensionär	34
5.4 Tankar om framtiden	36
6. Diskussion	39
7. Referenser	43
8. Bilaga 1 Informationsbrev	44
9. Bilaga 2 Intervjuguide	45

1. Inledning

Interaktionsritualer är en social företeelse som människor enligt Collins (2004) ägnar sig åt när de träffas och interagerar med varandra. Jag skrev i en tidigare studie på 60 poängs nivå om interaktionsritualer och emotionell energi och hur dessa kan upplevas när man går i pension. Jag intervjuade då två kvinnor, som har varit mina arbetskamrater, om deras erfarenheter kring detta.

Under de två år som gått sedan jag gjorde den studien så har mina tankar och funderingar kring detta ämne fortsatt. Därför valde jag att i den här studien fortsätta på samma linje. Jag vill fördjupa mig mer i ämnet och ta reda på mer om hur fenomenet kan upplevas.

Jag vill med den här studien ta reda på hur ett antal kvinnor har upplevt interaktionsritualer och emotionell energi i sitt arbetsliv och i sina liv som pensionärer. Om interaktionsritualerna och den emotionella energin förändras i samband med pensionen när arbetsplatsen, där vi som arbetande människor spenderar mycket av vår tid, inte längre finns tillgänglig och hur ändras interaktionsritualerna och den emotionella energin i så fall.

Enligt Collins (2004) som har utvecklat teorin om interaktionsritualer är interaktioner något som människor utför så fort mötet med en annan människa sker. Idag tillbringas mycket av tiden på arbetsplatsen och interaktionerna där påverkar oss mycket. Trivs vi på arbetsplatsen och ingår i grupper som där ger oss hög emotionell energi kan den energin tas med även hem efter arbetet och under kommande dag fylls den på igen. På samma sätt kan låg emotionell energi tas med från arbetsplatsen och påverka oss även utanför arbetet. Finns det då lyckade interaktioner som ger hög emotionell energi på fritiden kan den låga energin från arbetsplatsen vägas upp och man mår ändå bra.

När man går i pension försvinner arbetsplatsen där vi tillbringar mycket av vår tid. Om då arbetsplatsen har varit en plats där individen har tankat på med emotionell energi genom lyckade interaktionsritualer, försöker vi då behålla den energi nivån efter pensioneringen? Förbereder man sig på att hitta nya vägar för att behålla en energinivå eller kommer det som en överraskning när energinivån sänks?

1.1 Syfte

Syftet med denna studie är att förstå hur ett antal kvinnliga pensionärer upplever interaktionsritualer i sina liv som pensionärer, mot bakgrund av att deras sociala förhållanden och umgänge med andra, samt deras dagliga rutiner och vardagsliv förändrats då de inte längre har ett arbete att gå till.

1.2 Frågeställningar

1. Förbereder sig pensionärer på att byta ut interaktionsritualer innan de går i pension?
2. Vilka konsekvenser kan inträffa när interaktionsritualerna på arbetsplatsen försvinner i samband med pensioneringen?
3. Upplevs interaktionsritualer på ett annat sätt efter pensioneringen?
4. Följer den emotionella energin från arbetslivet med in i livet som pensionär?

2. Tidigare forskning

I detta avsnitt presenterar jag tidigare forskning som jag har sökt till min studie. Jag utgick från det som jag tagit del av till min förra studie. Jag har också letat efter annan tidigare forskning främst via sökningar på internet. Jag har läst flera uppsatser där studenter har använt sig av interaktionsritualer i sina studier exempelvis; ”Från skam till stolthet”, ”Man blir matt i lacken”, ”Trivs man inte med sina arbetskamrater så trivs man inte på sitt arbete heller.”

Jag har också tittat på material om emotionsforskning av Arlie Russel Hochschild, boken ”Det sociala livets emotionella grunder” av Wettergren, Starrin och Lindgren (red) och doktorsavhandlingen ”Emotioner i arbete” av Eva Olsson.

Jag har valt att titta på det som Rasmusson (2005) tar upp i Åldersupproret där han beskriver människors upplevelser av arbetsliv och övergång till pensionen. Det var också intressant eftersom han lyfter fram att 40-talisterna är den generation där kvinnorna började arbeta utanför hemmet och det var kvinnor som gått i pension som min studie handlar om. Jag tycker också att han kompletterar Collins (2004) teori om interaktionsritualer bra. Jag presenterar också studien ”Kvinna i ålderskodad värld” som är en doktorsavhandling av Clary Krekula Magnusson, forskning kring ålderism och studier som behandlat forskning kring åldrande i allmänhet.

2.1 Betydelsen av att gå i pension

Rasmusson (2005) skriver i Åldersupproret om att många människor som går i pension i dag tycker att det är bra och att de är tillfreds med sina liv som pensionärer. En del mår mycket dåligt när det går i pension dels för att de saknar vännerna på arbetsplatsen och dels för att känslan av att inte längre göra någon nytta och vara behövd kan ta överhand.

2.2 Identitet av arbetet

Livet delas in i tre delar enligt Rasmusson (2005) . Tiden innan man börjar arbeta, tiden när man arbetar och tiden efter att man har slutat arbeta. I Sverige är den tiden då man arbetar extra viktig och har enligt Rasmusson den högsta statusen. Det är många som identifierar sig med sina arbeten och får sin självkänsla via arbetet.

"I Sverige får man sin identitet av arbetet. När man inte arbetar längre förlorar man denna centrala del av sin personlighet." (Rasmusson, 2005:168)

Idag lever vi i ett konsumtionssamhälle där både pengar och yrkestitel är statussymboler och sätter upp riktlinjer för både livsstil och livsföring. I boken *Livsföring – ett sociologiskt grundbegrepp* (Heidegren, Carleheden, Isenberg. 2007) tar författarna upp betydelsen av att kunna ha en tillfredsställande livsföring. Idag kan det vara att ha sin yrkestitel och sin inkomst vara av stor betydelse för hur livsföringen kan förverkligas.

Rasmusson visar på att arbetet har stor betydelse i det svenska samhället och i mötet med nya människor är ofta en av de första frågorna som ställs; "Vad gör du?" (Rasmusson, 2005:168) Frågan är ute efter ett svar på vad du arbetar med och inte svar på vad du gör just i denna stund. Rasmusson jämförde detta med vad den första frågan var när han träffade några spanjorer på en tågresa i Frankrike. De ville ha reda på hur många barn han hade. Vad han jobbade med var mindre viktigt.

Arbetarkulturen i vårt samhälle menar Rasmusson kom i och med att fyrtiotalisterna är en generation som formades av sina arbeten. Arbetet blev en del av personligheten och utbildningsnivån bland fyrtiotalisterna ökade, det var inte längre självklart att de skulle följa i sina föräldrars yrkesliv. Arbetet blev också en statussymbol tack vare att möjligheten till utbildning ökade, om än mer för vissa grupper i samhället. De flesta kvinnorna arbetade utanför hemmet i denna generation så både för män och kvinnor blev arbetet en viktig del i livet.

2.3 Övergång till pensionen

Vi står i Sverige idag i inför det faktum att fyrtiotalisterna är de som nu går i pension och deras upplevelser kring pensionen är det som är intressant för min studie. Rasmusson menar att i och med att fyrtiotalisterna försvinner från arbetsmarknaden tar de med sig värdefull kompetens som vi idag inte hinner ersätta i samma takt som den försvinner. Rasmussons tankar kring den situationen är många men han presenterar ett förslag på en lösning nämligen att höja pensionsåldern. Om man gör det menar han att kommande generationer får ta del av kompetensen och på så sätt kan ta lärdom av den under en längre tid så att inte all kunskap försvinner på en gång.

Någon gång ska man ändå gå i pension och Rasmusson har kommit fram till att de som klarar övergången till pensionen bäst är de som har en anknytning kvar till sitt tidigare liv och som samtidigt skaffar sig nya vänner och intressen. Han menar att när livet förändras på något sätt ändras också andra saker i omgivningen. De som ska gå i pension och samtidigt försöker att kämpa emot förändringar och inte vill ändra sig klarar övergången till pensionen sämre.

2.4 Interaktionsritualer och emotionell energi i samband med pension

Jag gjorde en studie på 60 poängs nivå våren 2010 som handlade om två kvinnors upplevelser av interaktionsritualer och emotionell energi i samband med att de gick eller skulle gå i pension. En av kvinnorna var pensionär och den andra kvinnan skulle gå i pension hösten 2010. Båda kvinnorna var före detta kollegor till mig och jag gjorde kvalitativa intervjuer med dem kring deras upplevelser i ämnet.

Studien ligger till grund för den här studien som nu genomförs och materialet i studien på 60 poängs nivå behandlas som tidigare forskning. Delar från studien på 60 poängs nivå refereras det till i den här studien vilket då också framgår i texten. Jag har inte hittat tidigare forskning som behandlar interaktionsritualer i samband med att man går i pension. Forskning kring interaktionsritualer och terapi och även interaktionsritualer och anstaltsvård är exempel på forskning där interaktionsritualer använts.

2.5 Ålderism

Ålderism handlar om ålder som grund för fördomar och diskriminering, med betoning på situationen för äldre. (Andersson 2008) Ålderism är enligt Andersson (2008) en av de mest accepterade formerna av diskriminering i dagens samhälle och också den form av diskriminering som minst uppmärksammas och därför också tas lättast på. Uttalanden och åsikter med negativa aspekter menar han är mer accepterat av samhället än om de var riktade mot andra grupper i samhället. Han menar också att det finns en mängd fördomsfulla attityder mot äldre, ålderdom och åldrandet som trots medvetenheten i dagens samhälle ändå är frågor som diskuteras men med varierande resultat.

2.6 Forskning kring kvinnors upplevelser av att åldras

I doktorsavhandlingen *"Kvinna i ålderskodad värld"* (Krekula, 2006) beskrivs hur kvinnor som åldras bland annat tappar sina identitetsroller. De tidigare rollerna som de haft i sina liv påverkar hur de upplever sig själva och sin livssituation. När rollerna inte längre finns närvarande via sociala kontakter och åldrandets aspekter framträder tydligare kan det bidra till en sämre självkänsla. Krekula (2006) menar att en sämre självkänsla också kan leda till en sämre handlingsförmåga och en minskad egenmakt.

2.7 Tidigare studentarbeten om pensionering

I studien *"Äldre personers erfarenheter avaktivering efter pensionering"* (Andreasson, Larsson, 2009) beskrivs hur förändringar i aktivitetsmönster från arbetslivet till pensionen kan gå till. Deltagarna i studien beskriver hur förändringen från att ha ett arbete att gå till på dagarna till att inte längre ha det på olika sätt. Vissa saknade aktiviteter för att ersätta en del av den tid som tillbringats på arbetsplatsen. De som hade trappat ner i arbetstid innan de gick i pension upplevde inte på samma sätt den saknaden av arbetet. De hann skaffa sig nya aktiviteter och anpassa sig till att arbetet sakta byttes ut mot andra aktiviteter.

I studien *"Att bli pensionär – Övergången från yrkesroll till pensionärsroll"* (Weinmann, Fara, 2006) framgår det också att informanterna i studien har alla hittat nya aktiviteter att sysselsätta sig med i sina liv efter att det gått i pension. Det beskrivs också att yrkesrollen kan vara en roll som saknas men att de flesta ändå är nöjda med sina liv som pensionärer. De upplever en större frihet och att tiden inte är bunden. En kvinna beskriver också hur hon såg pensionen som något oerhört positivt eftersom hon hade haft negativa upplevelser på sin arbetsplats. Det framgår också av studien att några av informanterna mådde mycket dåligt och också hamnade i depression när de gick i pension eftersom saknaden efter arbetet och kollegor blev stor.

3. Teoretiskt ramverk

I teoriavsnittet nedan kommer jag att redogöra för de sociologiska teorier jag har funnit har betydelse för min studie. Jag inleder med att beskriva det som kallas för mikrosociologi eftersom det är på mikronivån inom sociologin som interaktioner äger rum. Jag går sedan vidare med att förklara Collins interaktionsritualsteori.

3.1 Mikrosociologi

Brante skriver att den enklaste förklaringen till vad sociologi är att det handlar om läran om det sociala, men som Brante visar så är det som är socialt ett stort område och därför delas det framförallt in i tre områden; makro, meso och mikro. Utifrån dessa områden studeras individer och relationer mellan individer, institutioner och organisationer, samhällen och relationer mellan samhällen och relationerna som uppstår mellan dessa. (Brante 2004:95)

Jag väljer här att nedan att presentera mikronivån som Brante har beskrivit den eftersom det är där interaktionerna äger rum.

Mikrosociologin kan enligt Brante delas in i två områden. De två områdena är interaktion och individen. Under interaktionsnivån finns det ett antal framträdande personer, Brante tar upp Goffman som en av dem. Goffman menade att interaktion inte kan förklaras helt och hållet vare sig på individnivå eller på institutionell nivå. Brante tar också upp att det finns många teorier som behandlar interaktion främst socialpsykologiska teorier som exempelvis den symboliska interaktionismen. Brante väljer att ta Collins teori om interaktionsritualer som exempel när han förklarar interaktion.

Enligt Brantes beskrivning av Collins interaktionsritualer ska en ritual bestå av följande:

- ”1. En grupp individer (minst två) i fysisk närvaro.*
- 2. Individerna riktar uppmärksamheten på samma objekt och är medvetna om detta.*
- 3. En gemensam känsla.*
- 4. Symboler som representerar gemenskap i gruppen, dvs heliga objekt i Durkheims mening.*

Detta ger upphov till:

5. *Ökad emotionell energi och förtroende för de individer som deltar i gruppens ritualer och respekterar dess symboler.*

6. *En uppriktigt känd indignation och ilska mot dem som inte respekterar gruppens symboler och riter.”*

(Brante. 2004:107)

Det som Brante lyfter fram som mest intressant är överföringen av de ovanstående punkterna till interaktionsnivå och här tar Brante åter upp Goffman. Han menar att Goffman är den som har utvecklat identifieringen av riter i vardagslivet mest och att det som Goffman kallar mikrorit, en kort konversation mellan exempelvis två individer som möts på en gata, har strukturella likheter med andra formella ritualer. Fokuset här är inte på innehållet i konversationerna utan det är de riter med kulturella aspekter som uppstår i konversationen som är av större betydelse, den gemensamma fokuset och en kulturellt bestämd etikett håller individerna samman.

”En lyckad ritual får ett eget liv som blir till en ”unio mystico”, en socialiserad trance, vilket betyder att konversationen ställer sina egna krav på deltagarna, menar Goffman (1967:113)”

(Brante, 2004:107)

Brante behandlar i sin text också Collins och hur han har utvecklat begrepp som kulturell kompetens och emotionell energi. Brante nämner även emotionssociologin som Arlie Russel Hochschild har varit med och utvecklat där Collins teori är förankrad. Brante beskriver på ett bra sätt hur sociologins indelning i mikro, meso och makro ser ut. För att få en bredare förståelse för att det är i mikrosociologin som interaktioner äger rum presenteras Brantes diskussion ovan.

3.2 Teorin om interaktionsritualer

Randall Collins (2004) har i sin bok *Interaction Ritual Chains* skrivit om hur interaktionsritualer fungerar och att om de är lyckade bland annat genererar hög emotionell energi. Enligt Collins behöver vi människor interaktionsritualer och vi söker omedvetet och medvetet efter interaktionsritualer där vi kan delta. Interaktionsritualer uppstår i alla möten där minst två människor träffas, eller beroende på hur lyckade interaktionerna är kan de som deltar i interaktionen känna höga eller låga former av emotionell energi. Om interaktionen är lyckad och ger hög emotionell energi vill deltagarna fortsätta utföra ritualerna som då kan upprepas och bilda interaktionsrituals kedjor.

Collins har tagit fram fyra stycken "Ritual Ingredients; Group assembly (bodily co-presence), Barrier to outsiders, Mutual focus of attention, shared mood." (Collins, 2004:48) Dessa genererar på olika sätt fyra stycken "Ritual Outcomes; Group solidarity, Emotional energy in individual, Symbols of social relationship (sacred objects), Standards of morality." (Collins, 2004: 48) Dessa fyra behöver ingå i en interaktionsritual för att kännetecknas som en interaktionsritual. Även om dessa fyra ingår är det inte säkert att en interaktionsritual blir lyckad, interaktionsritualen kan trots dessa fyra ingredienser utfalla som en misslyckad interaktion.

3.3 Emotionell Energi

En av interaktionsritualens fyra effekter är emotionell energi. Alla interaktionsritualer genererar emotionell energi, fast på olika sätt. Är det lyckade interaktionsritualer ger det individen hög emotionell energi, om interaktionsritualerna är mindre lyckade ger det individen låg emotionell energi. Emotionell energi är en känsla som om den är hög ger individen en känsla av tillfredsställelse, en känsla av solidaritet mot övriga deltagare i interaktionen, tillit och tillhörighet till de andra i interaktionen.

Låg emotionell energi kommer av att interaktionsritualerna inte är lyckade känslor av otillfredsställelse, hopplöshet, nedstämdhet och uppgivenhet är exempel på detta. Ingår man i en grupp med låg emotionell energi har inte gruppmedlemmarna några starka band mellan sig, solidaritet och tillit till varandra existerar inte. Om det går att undvika interaktionsritualer med låg emotionell energi försöker människor i stor utsträckning att göra det. Det kan vara problematiskt om man tvingas ingå i grupper med låg emotionell energi, det finns forskning som visar att om man blir fast i låga former av emotionell energi så kan det leda till depression.

”Participation in a ritual gives the individual a special kind of energy, which I will call emotional energy.”

(Collins, 2004:38)

Collins har utgått från Durkheims centrala fråga inom sociologin ”What holds society together?” (Collins, 2004:102) Durkheims svar på frågan är ”The mechanisms that produce moral solidarity.” (Collins, 2004:102) Collins själv har fortsatt på samma spår och utvecklat detta. Han menar att de mekanismer Durkehim syftar på som producerar moralisk solidaritet uppkommer från fokusering, intensifiering och transformering av emotioner. Detta sker då i interaktionsritualer enligt Collins.

Collins menar att efter alla interaktionsritualer fylls deltagarna på med emotionell energi. Beroende på hur mycket emotionell energi som den tidigare interaktionsritualen har genererat individen påverkar det hur nästa interaktionsritual kommer att se ut. Är individen laddad med hög emotionell energi följer den energin med in i nästa interaktion och likadant om individen har låg emotionell energi i sig. Collins förklarar det på följande sätt:

"Emotional energy, in IR theory, is carried across situations by symbols that have been charged up by emotional situations."

(Collins, 2004:107)

3.4 Emotionell energi i grupp

Det är inte bara den enskilda individen som blir fylld av emotionell energi. I en grupp av människor där lyckade interaktionsritualer sker fylls hela gruppen med emotionell energi och den energin är starkare än den enskilda individens emotionella energi.

Gruppens emotionella energi kan höja den enskilda individens emotionella energi om individens emotionella energi är lägre än den övriga gruppens. På samma sätt kan gruppens emotionella energi även sänka den enskilda individens emotionella energi.

Om den emotionella energin i gruppen är hög ger det även andra saker i gruppen som är viktig för dess medlemmar nämligen gruppsolidaritet. Medlemmarna i en grupp med hög emotionell energi som har genererat hög gruppsolidaritet känner en stark grupptillhörighet vilket är viktigt för de enskilda individernas välbefinnande. Det gör att medlemmarna vill fortsätta träffas så att de kan utföra sina interaktionsritualer för att få fylla på med den höga emotionella energin.

I en grupp med låg emotionell energi fungerar inte interaktionsritualerna eller de är mindre lyckade. Det kan vara så att det är en individ i gruppen som styr de andra utan att ta hänsyn till de övriga medlemmarna. Det gör att gruppen har låg eller ingen gruppsolidaritet och det gör att de enskilda individerna vill försöka undvika att delta i dessa interaktioner och det kan göra att gruppen splittras. Ibland är det inte möjligt för gruppen att splittras som exempelvis på en arbetsplats och då får gruppen försöka jobba på sina interaktionsritualer om gruppmedlemmarna vill att den emotionella energin ska öka i gruppen.

Den emotionella energin gör att de som har hög emotionell energi känner sig positiva och glada med vad de gör och de som har låg emotionell energi känner sig negativa och har brist på självförtroende.

3.5 Emotionell energi i vardagen

Collins tar också upp att det finns en mellanform av emotionell energi som är viktig för att interaktioner ska kunna fungera i vardagen som vi inte tänker på att den finns.

"We are particularly likely to overlook middle levels of EE, in which the flow of energy toward social situations allows everything to proceed normally and hence is taken for granted. But without this energy flow, social interactions could not take place."

(Collins, 2004:109)

Alltså menar Collins att vi hela tiden har ett emotionellt energiflöde annars skulle vi inte dras till möten med andra människor. Så länge energinivåerna inte går upp eller ner är det inget som vi i vardagen tänker på. Ändras däremot den emotionella energin upp eller ner märker vi det genom att exempelvis tycka att ett möte med en annan människa var mycket positivt, eller att ett möte med en annan människa inte gick lika bra.

3.6 Emotionell energi i olika former

Interaktionsritualer kan se ut på olika sätt eftersom de finns överallt där det finns människor. Interaktionsritualer på arbetsplatsen skiljer sig från de interaktionsritualer som förekommer i en familj eller i en hejarklack på en fotbollsmatch. Det är inte alltid som den emotionella energin kan vara lika även om den kan vara både hög och låg på alla ställen där det finns interaktionsritualer.

Vissa individer styr gruppen eller är i gruppens centrum och får den energi som finns där medan andra kan vara passiva eller till och med kan uteslutas från gruppen. Passiva medlemmar i en grupp kan både få hög och låg emotionell energi, det beror då ofta på ledaren i gruppen.

Är ledaren en energistjärna som lockar till sig andra och delar med sig av sin emotionella energi kan de som är passiva ta del av den energin. Är ledaren istället dominant och en energislukare får de passiva inte ta del av någon emotionell energi från ledaren. Vilka individer som tillhör gruppen är alltså en viktig del av hur den emotionella energin är fördelad i gruppen.

3.7 Maktritualer

Det finns något som Collins kallar för "Power Rituals" (Collins, 2004:112ff) där fokuset i ritualen är mellan ordergivare och ordertagare. Ordergivare skulle kunna var någon på arbetsplatsen som för vidare chefens order till de anställda men så behöver det inte vara.

Det kan vara någon i gruppen som ger order utan att ha fått den tilldelad till sig. Om det fungerar och gruppen godkänner att ordergivaren ger order, fungerar ordergivaren som gruppens ledare och gruppen kan även förvänta sig att ordergivaren ska styra gruppen.

Detta förutsätter att ordergivaren får ge sina order om gruppen inte tillåter det, och om ordergivaren ändå fortsätter att ge order kommer det att bli stora konflikter i den gruppen.

Sedan har vi ordertagarna de tvingas många gånger att utföra det ordergivarna har sagt. Som ordertagare kan man vara en anställd, en elev, ett barn osv. Då har ordertagaren inget val utan måste följa ordergivaren. Om det istället är så som jag tog upp tidigare att ordergivaren inte är accepterad som ordergivare kan ordertagaren strunta i att följa ordergivaren men det finns även ytterligare en aspekt nämligen grupstrycket eller gruppsolidariteten. Detta gör att ordertagarna ändå ofta utför ordergivarnas order.

Återigen om detta fungerar bra ger det gruppen en gemensam känsla som Collins beskriver;

"According to this theory, a successful order-giving ritual coerces a strong mutual focus of attention, and produces a situationally dominant emotional mood."

(Collins, 2004:113)

De som i Power Rituals ofta får den högre emotionella energin är ordergivarna. De får det när ordertagarna utför deras order medan ordertagarna ofta förlorar emotionell energi om de utför en order som de egentligen inte vill utföra.

3.8 Hög och låg emotionell energi

Collins beskriver att den emotionella energin kan ses som en linje där man som individ pendlar fram och tillbaka beroende på vilken emotionell energi man har. Säg att en individ ligger på den övre halvan av linjen och är med om en interaktionsritual som ger individen lägre emotionell energi. Då flyttar individen sig ner längs linjen men är fortfarande inte nere i botten. Sedan kan en annan individ ligga långt ner på linjen från början och är med om en interaktionsritual som ger låg emotionell energi då hamnar den individen i ännu lägre ner på linjen.

Den första individen kanske bara behöver en eller två lyckade interaktionsritualer för att ta sig upp till samma nivå igen eller till och med gå förbi och komma upp ännu högre på linjen medan individ nummer två kanske aldrig kommer upp i individ etts normalnivå. Detta beror på att ligger man långt ner på linjen från början saknar man motivation och kraft att ta sig upp längs linjen, om man aldrig har varit högt upp på den. Ligger man däremot högt upp på linjen och sjunker ner vill man snabbt ta sig tillbaka upp för att få känna den höga emotionella energin.

Emotionell energi är viktig för oss människor menar Collins eftersom det är den emotionella energin som avgör vilka interaktioner vi söker oss till och vilka grupper vi väljer att bli en del av. Hög emotionell energi är en positiv känsla som om man har upplevt den en gång vill fortsätta att ta del av. Därför är interaktioner mycket viktiga men det kan också göra att människor utför handlingar som de inte annars skulle ha gjort om de inte ingick i en specifik grupp.

Ett exempel på det visar Collins med bilden han har valt att ha på framsidan av sin bok *Interaction Ritual Chains* (Collins, 2004). På framsidan av boken står fem ungdomar i en ring och röker. För att få vara delaktig och för att få fortsätta att vara delaktig i just den gruppen som visas på bilden krävs det att deltagarna är med och röker. Rökningen är en central del i den gruppen och det visar också att de fem ungdomarna hör ihop för andra människor som går förbi.

De står också i en ring som ytterligare förstärker intrycket av att de skärmar av sig mot andra människor i sin omgivning. Säg att någon av de fem ungdomarna bestämmer sig för att sluta röka, vad händer då? Jo, då bryts gruppens regler av den medlemmen vilket kan leda till att medlemmen utesluts eller att den själv känner att den inte längre vill vara delaktig i gruppens värderingar och normer, men att lämna eller bli utesluten från en grupp som man har varit delaktig i och fått hög emotionell energi av är inte lätt. Lättast är det om man innan går ur gruppen, alternativt utesluts, har hittat andra ställen att få samma emotionella energi på eller kanske rent av högre emotionell energi. Alltså funnit andra människor som man kan ha interaktionsritualer med.

4. Metod och material

Jag redovisar nedan hur jag har gått tillväga för att samla in materialet till min uppsats och hur mina tankar kring val av metod och reflektion om etiska aspekter har gått till.

4.1 Tillvägagångssätt

Jag har gjort en kvalitativ studie där jag har använt mig av narrativ metod där intervjuerna bygger på informanternas berättelser, där de är fria att prata kring sina upplevelser utifrån ett visst fenomen.

Jag har i min studie valt att ta reda på hur ett antal pensionärer upplever interaktionsritualer i sina liv och om de skiljer sig från hur de upplevde interaktionsritualer när de fortfarande var en del av arbetslivet. Jag har i en tidigare studie på 60 poängs nivå intervjuat två kvinnor, som tidigare varit mina arbetskamrater när jag arbetade inom äldreomsorgen. Intervjuerna handlade om interaktionsritualer och nu med det materialet som grund ville jag ta reda på mer om fenomenet interaktionsritualer i förhållande till pensionering.

Kvalitativa intervjuer är ett bra tillvägagångssätt när man är intresserad av enskilda individers upplevelser om ett specifikt område. (Trost, 2005) En enkät ger inte samma svar som en intervju då man är låst till de frågor som står i en enkät medan man i en intervju kan ställa fler frågor och följdfrågor för att anpassa intervjun efter vad som sägs. (Trost, 2005) Jag valde därför att även nu utföra kvalitativa intervjuer med mina informanter. Inom narrativ metod utförs intervjuer på ett sätt som ska likna ett samtal där informanten fritt ska kunna berätta om sina upplevelser och inte bli styrd av den som intervjuar utan istället ska informanten lotsas igenom intervjun av intervjuaren. Alltså en narrativ ansats på intervjuerna där berättandet står i fokus. Berättandet är viktigt inom narrativ metod och att upplevelser är individuella och berättandet skildrar hur samhället och individerna där i formas och utvecklas. (Johansson, 2005)

När jag som forskare samlar in information från mina informanter måste jag vara medveten om att hur jag tolkar en berättelse från en informant inte nödvändigtvis är lika som informanten tolkar sin berättelse. Inom narrativ metod finns det två sidor att se på en berättelse, med informantens ögon och med forskarens ögon. (Johansson, 2005) Det gör att det ställer höga krav på forskaren som måste vara väl medveten om den problematik som kan uppstå och att forskaren måste vara uppmärksam på sin egen förförståelse. Jag som forskare måste ändå vara påläst innan för att veta vilka frågor som ska ställas. Det ställer också krav på

att intervjuguiden enligt Trost (2005) har öppna frågor som inte styr eller hämmar informanterna från att berätta om sina upplevelser. Som ordet intervjuguide visar så ska jag som forskar istället för att styra mina informanter försöka guida dem i deras berättande.

Under intervjutillfället behöver intervjuaren vara observant på hur och vad informanterna berättar, informationen som återges vid intervjuer har även en social och kulturell aspekt. Vad informanten har varit med om under sitt liv och vilka referensramar som den har påverkar hur den återger sina upplevelser. Detta tas även upp i boken Narrativ teori och metod. (Johansson, 2005) Jag har även funderat lite kring om samma informant då kan återge olika information kring samma frågor vid olika tillfällen. Eftersom berättandet påverkas av vad informanten är med om, kan jag då alltid veta att den informationen som jag får av mina informanter är den rätta eller om informationen skulle vara en annan vid ett annat intervjutillfälle. (Johansson, 2005) Informationen är riktig vid varje intervjutillfälle eftersom att i narrativ metod finns den rätta informationen, om man kan kalla den så, i nuet och vad som kommer att påverka informationen senare kan finnas med i tanken men det är inte fokuset ska ligga. (Johansson, 2005)

Som jag har varit inne på är det i det här sammanhanget bra med en intervjuguide med några huvudteman och under dessa frågor som både kan vara strukturerade och ostrukturerade. Trost tar också upp att det är viktigt att inte styra informanten för mycket under en kvalitativ intervju: *"i möjligaste mån låta den intervjuade styra ordningsföljden i samtalet och val av delasppekter av intervjun."* (Trost, 2005:50) Även här visar det att det är viktigt hur förberedelserna och arbetet innan intervjutillfället är viktigt för att intervjuerna ska kunna göras utifrån informantens egna upplevelser. Jag tycker också att det är aktuellt inom narrativ metod eftersom det är berättelsen som är i fokus.

Jag ville inte att mina informanter på förhand skulle förstå vad jag letade efter i intervjuerna och därför använde jag mig inte av orden interaktionsritualer och emotionell energi i frågorna. Jag utarbetade en intervjuguide med fyra huvudkategorier; Bakgrund, Arbetslivet, Pensionen och Framtiden. Jag utgick från den intervjuguide som jag hade använt mig av i b-uppsatsen men omformulerade vissa av de underliggande frågorna i huvudkategorierna. Jag skrev även ett informationsbrev (se bilaga 1) till mina informanter som de fick läsa innan intervjutillfället.

4.2 Val av informanter

Jag valde informanter utifrån vissa krav. De skulle vara kvinnor och ha arbetat inom barnomsorg eller äldreomsorg eftersom dessa yrkesområden tillhör kvinnoyrken. De skulle ha varit pensionärer i minst ett år eftersom jag ville ta reda på hur de upplevde interaktionsritualer i sina liv som pensionärer, då behövde de ha varit pensionärer en tid. Och de skulle ha varit yrkesverksamma i den kommun i Värmland som jag valde att utgå från. Jag har själv arbetat inom vården i den kommun som jag valde och jag har själv ett nätverk att utgå från i den kommunen. Jag visste på så sätt redan innan jag började min studie om några kvinnor som jag kunde tänka mig skulle vilja vara med i min studie.

Jag har intervjuat fem kvinnor, från början hade jag tänkt intervjua sex kvinnor men två av de kvinnor som jag tillfrågade ville inte vara med i min studie och jag fick då svårt att få tag på fler informanter. Tillslut ville en kvinna vara med efter lite övertalande då jag noga gick igenom med henne vad min studie skulle handla om och att hon berättade för mig inte kunde vara fel, eftersom det var hennes upplevelser jag var ute efter. Intervjun med den kvinna blev inte lika som de andras. Hon ville egentligen inte vara med men ställde upp för att jag behövde fler informanter. Hennes svar på mina frågor är kortfattade och hon hade svårt att veta vad hon skulle svara. Det gjorde att min studie fick information från en informant som inte valde att delta frivilligt från början. Det tror jag kan ha påverkat min studie negativt eftersom jag troligen hade fått andra svar från henne om hon från början hade varit positivt inställd till att delta i min studie.

Jag hade från början tänkt intervjua tre kvinnor som arbetat inom äldreomsorgen och tre kvinnor som arbetat inom barnomsorgen i en kommun i Värmland. Jag valde att ta mina informanter från två olika yrkesgrupper eftersom jag ville se om det kunde finnas skillnader mellan de olika yrkesgrupperna. Nu blev det två kvinnor inom äldreomsorgen och tre kvinnor inom barnomsorgen. Några skillnader mellan arbetsgrupperna fick jag inte fram i mina informanternas berättelser, de hade inga tydliga likheter med varandra beroende på om de hade samma yrkesbakgrund eller inte.

Jag valde också kvinnor inom "kvinnoyrken" eftersom Rasmusson (2005) menar att 40-talist kvinnor i stor utsträckning arbetade utanför hemmet men då framförallt inom "kvinnoyrken". Kvinnorna utförde det arbete som de gjort i hemmet tidigare fast nu på en arbetsplats istället

för i hemmet. Fler kvinnor fick ta del i arbetslivet genom ”kvinnoyrken” och det gjorde att kvinnors status gentemot männen ökade. Trots den ökade statusen med ett eget arbete ses ”kvinnoyrken” idag som ett lågstatus arbete. Inom barnomsorg och äldreomsorg utgör kvinnor den största delen av de som arbetar. Jag tycker att det är intressant att ta del av dessa kvinnors upplevelser eftersom de yrkesgrupper som de representerar inte har funnits som yrkesgrupp i mer än 50-60 år.

4.3 Utförande av intervjuerna

Jag tog kontakt med mina informanter som jag på ett eller annat sätt känner till sedan tidigare, antingen som före detta kollegor till mig, personal på mina barns förskolor eller som kollegor till någon som jag känner. Alltså var ingen av de fem kvinnorna okänd för mig men jag hade varierade förhållande till dem och ingen av dem träffar jag och umgås med regelbundet privat. Min urvalsstrategi är därför en blandning av ett bekvämlighetsurval och ett strategiskt urval.

Faktumet att jag redan innan kände till mina informanter tror jag kan underlätta vid själva intervjuerna då jag upplevde att kvinnorna hade lätt att prata med mig eftersom de visste vem jag var. Det tar även Johansson (2005) upp som en positiv aspekt att informanterna känner sig trygga och därför har lättare att delta vid intervjuer. De två kvinnor som tackade nej till att medverka i min studie visste inte alls mycket om vem jag var och kanske var det därför som de inte ville medverka. Jag själv känner mig också trygg i vetenskapen om att de jag intervjuar inte är helt främmande människor utan i mitt tycke intressanta och trevliga människor. En annan fördel som jag upplevde det är att jag känner att jag förstod dem i deras resonemang och i deras berättelser också kanske för att de inte är helt främmande människor. Jag fick det även bekräftat eftersom jag försökte ställa frågor som bekräftade vad de hade berättat eller att jag frågade om jag uppfattade deras svar rätt.

Det finns också nackdelar med att jag känner till mina informanter, jag kan ha en felaktig förförståelse om mina informanter men det är samtidigt något som jag har försökt tänka på genom hela forskningsprocessen. Det kan också vara till nackdel eftersom mina informanter kan känna en press på sig att svara så att jag får ”bra” svar av dem och om jag kan ”få ut” något av deras svar. En annan nackdel eller snarare en svårighet som jag upplevt är att hålla mina informanter anonyma. Kvinnorna var nyfikna på vilka fler som jag har intervjuat och flera av dem vill också läsa materialet efteråt, det ställer då stora krav på mig att hålla dem

anonyma. En av kvinnorna har också nu under processens gång diskuterat sin intervju med en anhörig till mig, men då har den kvinnan själv valt att visa vem hon är.

Mina informanter fick ett brev med information och kontaktuppgifter (se bilaga 1) som de läste igenom innan intervjun, tid och plats för intervjuerna valdes i samråd med informanterna (se var intervjuerna ägde rum och hur lång tid de tog under presentation av mina informanter). Intervjuerna spelades in och efter varje intervjutillfälle gjorde jag anteckningar kring tankar som uppkommit under intervjutillfället. Intervjuerna transkriberades sedan. Johansson (2005:243-273) tar upp hur kunskap, språk och makt är med och påverkar hur intervjusituationen utvecklas. Avgränsningar, urval och etiska bedömningar är av stor betydelse för hur studien kommer att utvecklas.

4.4 Presentation av mina informanter

Jag väljer att här presentera mina informanter för att jag sedan i analysdelen av uppsatsen bara använda mig av de beteckningar som jag gett dem.

Intervjuperson 1 (IP1): Är en kvinna som är född 1945 och uppväxt i en liten ort i Värmland, hon har varit fackligt aktiv och har arbetat inom barnomsorgen som förskolelärare i en kommun i Värmland (alla informanter har varit yrkesverksamma i samma värmländska kommun). Hon har varit pensionär i ett och ett halvt år. IP1 har inte arbetat något sedan hon gick i pension. IP1 bor idag kvar i den kommun där hon varit anställd. Intervjun med IP1 gjordes på förmiddagen den 25 april i IP1s kök och tog ungefär en timme.

Intervjuperson 2 (IP2): Är en kvinna som är född 1945 och uppväxt i en by i Värmland, hon har under sitt liv arbetat inom en butikskedja och även som undersköterska inom äldreården i en kommun i Värmland. Hon har varit pensionär i snart två år. IP2 har inte arbetat något sedan hon gick i pension. IP2 bor kvar i den kommun där hon varit anställd. Intervjun med IP2 gjordes på förmiddagen den 26 april i IP2s vardagsrum och tog ungefär 50 minuter.

Intervjuperson 3 (IP3): Är en kvinna som är född 1945 och uppväxt på en bondgård i Värmland, hon har arbetat inom barnomsorgen som förskolelärare i en kommun i Värmland. Hon har varit pensionär i två år. IP3 arbetar extra och har gjort det sedan hon gick i pension. IP3 bor inte kvar i den kommun som hon varit anställd i utan bor idag i en angränsande

kommun. Intervjun med IP3 gjordes på förmiddagen den 30 april i IP3s vardagsrum och tog ungefär en timme.

Intervjuperson 4 (IP4): Är en kvinna född 1943 och uppväxt i en ort i Värmland, hon har arbetat som undersköterska inom äldreården i en kommun i Värmland. Hon har varit pensionär i snart fyra och ett halvt år. IP4 har inte arbetat något sedan hon gick i pension. IP4 bor inte kvar i den kommun som hon varit anställd i utan bor i dag i en annan värmländsk kommun. Intervjun med IP4 gjordes på eftermiddagen den 9 maj på IP4s altan och tog 45 minuter.

Intervjuperson 5 (IP5): Är en kvinna född 1944 och uppväxt i en större stad i Sverige, hon har arbetat inom barnomsorgen som förskolelärare i en kommun i Värmland. Hon har varit pensionär i tre år. IP5 har inte arbetat något sedan hon gick i pension. IP5 bor inte kvar i den kommun som hon varit anställd i utan bor idag i en angränsande kommun. Intervjun med IP5 gjordes på förmiddagen den 11 maj i IP5s kök och tog ungefär 45 minuter.

4.5 Intervjumaterialet

Efter intervjuerna, som spelades in, transkriberade jag allt material och letade sedan efter interaktionsritualer och emotionell energi i texten. Jag kodade materialet utifrån interaktionsritualer på arbetsplatsen, känslor inför pension, interaktionsritualer i vardagen och interaktionsritualer i livet som pensionär. Jag kodade alla kontakter med andra människor och samspel med andra människor som mina informanter beskrev för mig som interaktionsritualer. Jag använde mig i min tidigare studie av hermeneutik som analysverktyg. Hermeneutik är en tolkningslära där den som analyserar försöker förstå det som den analyserar. Genom introspektion kan man gå in i sig själv och försöka förstå hur andra människor upplever sina känslor och sin omgivning.

”Det är igenkännandet eller empatin. Hermeneutik går ut på att förstå och inte bara begripa intellektuellt.” (Thurén, 2007:94)

Inom hermeneutiken är förförståelse och erfarenhet viktig. För att kunna göra analyser tillförlitliga måste detta tas med i beaktande. Johansson tar också upp förförståelse inom narrativ analys. Johansson skriver att de olika delarna i forskningsprocessen; insamling av empiriskt material, transkription, analys, tolkning och skrivande av den vetenskapliga texten,

smälter samman och utförs parallellt under arbetet med narrativ metod. Johansson menar också att den analytiska biten börjar redan när man utgår från vissa perspektiv och förståelse när problemformuleringen tar form. (Johansson, 2005:279)

Jag tycker att narrativ metod är en hermeneutisk metod men att det också finns vissa skillnader som jag har försökt visa här. Jag har även försökt visa varför det i mitt fall är bra med narrativa intervjuer för att få kunskap om hur interaktionsritualer och emotionell energi kan upplevas. Jag tycker att jag till viss del har använt mig av hermeneutik och narrativ metod i den här uppsatsen. Jag har också försökt ha en lite GT inspirerade ansats på mitt analyserande i och med att jag har börjat analysera redan under själv intervjun och i och med att jag efter varje intervju satte mig ner och gjorde anteckningar. Jag hade till den här uppsatsen för mycket kunskap om ämnet som jag ville studera för att kunna ha en stor prägel av GT på min uppsats. (Corbin, Strauss, 2008)

4.6 Etik

Jag har funderat över de etiska aspekterna i min uppsats och jag har i och med mitt informationsbrev till mina informanter med vetenskapsrådets etiska riktlinjer (informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekrav). Jag har på vissa ställen fått ändra eller utesluta vissa delar i mitt material för att mina informanter ska förbli anonyma. Det är också endast jag som vet vilka mina informanter är.

Etiska aspekter är viktiga enligt Johansson (2005:246) och frågor som ”kan någon komma till skada genom att ingå i studien? Vilken etisk problematik finns inbyggd i valet av metod? Vilka konsekvenser kan studien få för de specifika aktörer jag valt i den specifika miljön?”

Om någon kan komma till skada genom att ingå i min studie hoppas och tror jag inte. Skada som kan uppstå här är i så fall att jag genom mina frågor kan få informanten att känna sig obekvämt och även om jag har varit noga med att informera om att det inte behöver svara på en fråga som de inte vill svara på så kan det vara svårt att inte göra det. Makt i form av att informanten känner sig tvingad att svara, oavsett om det är för att de vill hjälpa mig eller om det beror på att jag har en överordnad position, är något som jag tänkt mycket på. Jag tror ändå att jag har en fördel när jag känner till de jag har intervjuat och de är äldre än mig, vilket kan bidra till att de som deltagare i den här studien inte upplever en hierarkisk relation.

Den etiska problematiken i val av metod kan i min studie vara att om jag istället hade valt att dela ut en enkät inte hade fått samma information som med de narrativa intervjuerna.

Samtidigt är narrativ metod beroende av vad informanten vill delge forskaren och sedan hur forskaren tolkar materialet. Den narrativa berättelsen ändras i takt med att den som intervjuas är med om nya upplevelser och situationer så en berättelse som delges idag kan ha ändrats till imorgon.

4.7 Reliabilitet och validitet

Reliabilitet är tillförlitlighet, vilket innebär att de undersökningar som man gör är utförda på rätt sätt. Undersökningar ska ha en hög reliabilitet för att vara tillförlitliga. (Thurén 2007:26ff)

Jag anser att min reliabilitet är hög eftersom jag har utgått från Trost (2005) när jag skulle göra mina kvalitativa intervjuer. Jag har även använt mig av de etiska aspekterna i intervjuerna. Jag använde samma intervjuguide till mina intervjuer och eftersom jag själv valde ut mina informanter och ville ta reda på hur de upplevt sina pensioneringar så bygger inte min undersökning på ett representativt urval.

Tillförlitligheten i narrativ metod ligger också i själv berättelserna. Eftersom jag har valt att använda mig av narrativ metod i min studie ligger fokuset på de berättelser som jag har fått ta del av. Jag kan inte påverka eller ta hänsyn till hur mina informanternas berättelser ändras i takt med att de upplever nya saker eller nya platser.

Validitet är att man har undersökt det som man vill undersöka. Oavsett om en undersökning har hög reliabilitet måste även validiteten vara hög för att undersökningen ska stämma. (Thurén 2007:26ff) Jag tycker att min validitet är hög eftersom jag har utarbetat en intervjuguide med relevanta teman och frågor utifrån mitt syfte och min frågeställning.

Jag har utgått från Collins teori om interaktionsritualer och det är det som jag har försökt få mina informanter att beskriva i sina berättelser. Jag har sedan letat efter Collins teori i materialet.

Johansson (2005:313-314) har tagit upp en del kring validitet och reliabilitet. Hon menar att narrativ metod handlar om hur man som forskare tolkar information som de tagit del av och hur kan man då kunna värdera en tolkning. Hon presenterar ett social konstruktionistiskt perspektiv där livsberättelser inte ska ses som en avspeglning av samhället eller som en

historisk sanning utan man utgår istället från att berättare skapar narrativa sanningar. Man antar också att en narrativ berättelse ses olika beroende på vem som läser den.

”Det finns således ingen ”sann” eller ”objektiv” analys. Den ”sanning” som produceras är kontextuellt bunden.” (Johansson, 2005:314)

Reliabilitet och validitet har olika betydelse i kvalitativ och kvantitativ forskning.

”begreppen validitet och reliabilitet har inte samma innebörder i kvalitativ forskning som i kvantitativ (Svensson 1996), men det betyder inte att begreppen är mindre betydelsefulla eller mindre centrala i den kvalitativa forskningen. Däremot kan det vara svårare att redogöra för hur valid respektive reliabel en kvalitativ studie är i jämförelse med en kvantitativ.”(Olsson, 2008:66-67)

4.8 Metoddiskussion

Jag har i den här studien valt att använda mig av intervjuer för att ta reda på hur de fem kvinnor som jag har intervjuat har upplevt interaktionsritualer. Det är deras egna upplevelser och deras egna berättelser som står i fokus under intervjusituationerna och de kan då ha uteslutit information som skulle ha varit av betydelse i min studie. För att få en större inblick i deras interaktionsritualer skulle exempelvis konversationsanalyser och observationer i kombination med intervjuer gett ett bredare perspektiv. Resultatet skulle ha kunnat utfalla annorlunda om detta genomförts.

Konversationsanalys av interaktioner tar även Collins (2004:66ff) upp. Han menar att man kan se om en interaktion fungerar bra om man spelar in material som sedan analyseras. Om en konversation är lyckad är det mindre än 0,1 sekunder mellan något som person A och person B säger. Turtagningen i en konversation ska inte innehålla några avbrott eller långa pauser för att vara lyckade. Collins menar också att man via konversationer kan utläsa om de är lyckade när ett flöde i konversationen finns som skapar solidaritet mellan de som samtalar med varandra.

”The point that stands out is that successful conversational ritual is rhythmic: one speaker comes in at the end of the other’s turn with split-second timing, coming in right on the beat as if keeping up a line of music.” (Collins, 2004:69)

Collins (2004:140) menar också att observationer är en fördel om man vill se förändringar i emotionell energi. Han menar att det vore önskvärt att kunna följa människors upplevelser av emotionell energi under ett antal interaktionskedjor för att se förändringar. Collins menar att man kan göra dessa observationer i det verkliga livet men att man också kan göra det i en planerad situation som då skulle pågå under flera dagar.

”Observation in natural conditions would also be desirable, especially to estimate how long emotional effects of interactions may last.” (Collins, 2004:140)

Jag valde nu att genomföra intervjuer eftersom jag ville ta del av upplevelser som mina informanter varit med om tidigare och även hur de uppfattar interaktionsritualer idag. Om observationer och konversationsanalyser skulle ha varit möjliga metoder för min del så hade mitt syfte inte kunnat se ut som det gör i min studie. Då hade jag fått göra en annan studie med ett helt annat syfte. Eftersom jag har använt mig av narrativ metod i min studie så passade det att använda intervjuer för att få ta del av kvinnornas livsberättelser.

Jag ville nu också ta reda på hur de fem kvinnorna hade upplevt interaktionsritualer i sina arbetsliv och i sina liv som pensionärer. Det skulle vara svårt, och i mitt fall omöjligt, att observera mina informanter i deras arbetsliv eftersom de alla vid intervjutillfället hade varit pensionärer i minst ett år.

Det skulle vara intressant att i en studie kombinera observationer, konversationsanalys och intervjuer i det här ämnet. Det skulle då krävas det att studien pågår under en längre tid. Möjligheten att exempelvis följa ett antal kvinnor, som inom några år går i pension, skulle då kunna vara möjlig. För att sedan också följa dem under deras första år som pensionärer.

5. Resultat och analys

När människor träffas och kommunicerar med varandra uppstår interaktionsmönster enligt Collins teori om interaktioner inom mikrosociologin. I kommande avsnitt presenterar jag utifrån Collins teori hur mina informanter, se beskrivning av dem i metoddelen, har upplevt interaktion och emotionell energi i samband med sina respektive pensioneringar. Mina informanter har olika erfarenheter och upplevelser av interaktionsritualer i samband med att de har gått i pension men vissa likheter förekommer.

5.1 Emotionell energi i arbetslivet

Emotionell energi uppstår enligt Collins (2004) när interaktioner mellan människor äger rum. Det kan vara olika grad av emotionell energi, från hög till låg. Mina informanter pratar alla om emotionell energi både i sina arbetsliv och i sina nuvarande liv som pensionärer. De har lättast att först komma ihåg perioder från arbetslivet som har gett högre emotionell energi där interaktionerna på arbetsplatsen och även i privatlivet har resulterat i hög emotionell energi. Collins (2004) menar att om en individ har lyckade interaktionsritualer som ger hög emotionell energi vill man försöka hålla kvar den och fortsätter med de lyckade ritualerna.

En individ med låg emotionell energi som blir delaktig i en grupp med högre emotionell energi än det hon själv har tar del av gruppens energinivå och på så sätt strävar individen efter att behålla den nya nivån av emotionell energi. Detta syns tydligt då flera av kvinnorna väljer att först berätta om perioder i sitt arbetsliv där interaktionen mellan kollegorna har fungerat bra. De pratar mer intensivt och detaljerat om dessa perioder än de perioder som de beskriver som problematiska. Collins (2004) menar också att om man tänker tillbaka på en lyckad interaktion så kommer man som individ ihåg känslan av den emotionella energin som fanns, även symboler som är förknippade till interaktionen har samma effekt.

Tydligast beskriver IP1 och IP2 detta. Båda har arbetat i sina respektive arbetsgrupper under flera år och båda två pratar mycket om den positiva stämning som var på deras respektive arbetsplatser för 10-20 år sedan. IP2 pratar mycket om hur hon upplevde arbetet och arbetskamraterna som positivt under tidsperioden från 1990 fram till 2000-talet då omstruktureringar gjordes.

”Vi hade alltid så kul på jobbet, vi skrattade och hade trevligt och det var inget onödigt tjafs. Vi trivdes tillsammans, ja vi gamlingar hade kul tillsammans.” (IP2)

IP2 pratar om tiden med gamlingarna, gruppen som hon har arbetat längst med och där alla nu har gått i pension, med glädje. Gamlingarna som IP2 benämner sina arbetskamrater vid har jobbat tillsammans under flera år och de är också nära varandra åldersmässigt. Alla som är medlemmar i den gruppen kallar sig för gamlingarna och utifrån Collins (2004) är det ett sätt för gruppen att identifiera sig med varandra. När de längre fram blev sammanslagna med andra arbetsgrupper behöll de fortfarande termen ”gamlingarna” om sig själva, för att visa att de tillhörde samma grupp.

Arbetet i gruppen med gamlingarna gick bra och de planerade sina arbetsdagar utan att det uppstod några större konflikter. IP2 pratar om lyckade interaktionsritualer som ger hög emotionell energi som då följer med in i nästa interaktion och skapar en kedja av lyckade interaktionsritualer. Vidare pratar IP2 om hur arbetsgruppen även brukade ses utanför arbetet. Om en grupp med regelbundna interaktionsritualer har lyckade interaktioner som ger hög emotionell energi vill gruppen fortsätta med interaktionerna för att behålla energinivån. (Collins, 2004) Eftersom gamlingarna träffas även utanför arbetet tyder det på gruppen har en hög nivå av emotionell energi, det visas också genom att gruppen själv ordnade träffar med varandra om det hade gått en tid sedan de ”gjorde något kul” som IP2 säger. Gruppen vill höja upp energinivån när medlemmarna känner att den börjar sjunka.

”Ja, när vi tyckte att nu var det längesedan vi gjorde något kul så tog vi tag i saken och hittade på något. Det kunde vara att vi samlades hemma hos någon och åt mat och pratade och skrattade. Ja, visst gjorde vi det.” (IP2)

På liknande sätt beskriver även IP1 sina upplevelser i arbetslivet, hon har under många år arbetat fackligt och därför inte varit enbart på en arbetsplats utan rest mycket. När hon slutade med de sina fackliga uppdrag började hon arbeta heltid. Tillsammans med kollega A och kollega B som IP1 arbetade med under flera år, efter att IP1 slutade med sina fackliga uppdrag, upplever IP1 lyckade interaktionsritualer med hög emotionell energi. Det visar sig också genom att IP1 har lätt att komma ihåg och prata om tiden med kollega A och kollega B, på liknande sätt som IP2 gör med gamlingarna.

”Ja när jag och kollega A och kollega B arbetade tillsammans då var det bra. Vi lyssnade på varandra och hade ett bra samarbete. Vi visste vad vi skulle göra utan att behöva säga allt till varandra. Vi hade jobbat ihop oss och visste var vi hade varandra.” (IP1)

IP1 beskriver här en tillit till gruppen, genom att de visste vad de skulle göra utan att behöva säga det till varandra, som också uppstår när gruppens emotionella energi är hög.

Medlemmarna i gruppen litar på varandra och på att medlemmarna stöttar och visar solidaritet med de andra i gruppen. (Collins, 2004)

På samma sätt som IP2 beskriver IP1 att samarbetet mellan kollegorna fungerade bra och uppkom det oenigheter så löste de dem tillsammans. Collins (2004) menar också att om konflikter uppstår i en grupp med hög emotionell energi så vill medlemmarna lösa konflikterna fort för att återigen höja gruppens emotionella energi. Konflikter är ett tecken på att interaktionerna inte fungerar bra och ger hög emotionell energi utan interaktionerna ger då istället lägre emotionell energi. Medlemmarna hjälps då åt att återskapa den höga energinivån genom att lösa konflikter som uppstår.

IP1 upplever inte, eller pratar inte i några negativa termer om tiden som hon arbetade med kollega A och kollega B det gör inte heller IP2 när hon pratar om sina upplevelser med gamlingarna. Den emotionella energin som de båda kvinnorna beskriver är hög och det kan också göra att det är de positiva upplevelserna som de kommer ihåg och väljer att prata om.

Även IP1 pratar om att hon och kollega A och kollega B träffades utanför arbetet för att ha trevligt, vilket då visar på en hög emotionell energi i gruppen.

”Vi köpte trisslotter och sen så sparade vi vinsten i en burk och sen så gick vi ut och åt mat på en restaurang och så drack vi aperitif, åt mat och drack öl eller vin och sen tog vi en liten drink efteråt. (skratt)”(IP1)

”Ja, det gjorde vi ju. Inte regelbundet men då och då. Då kunde vi fnissa och prata jobb för det var ju ofrånkomligt då, men det var ju också det här personliga och det var ju för att vi faktiskt kände varandra.”(IP1)

”Det var väldigt mysigt att göra det. Men det var också lite dubbelt för, oj, ska en gå bort på en kväll. Någon av oss skulle ju upp och öppna klockan sex dagen efter. Ja. (skratt)”(IP1)

”Sen har vi ju varit hemma hos varandra ibland och så här, så visst har vi umgåtts utanför jobbet också. Och det har ju varit positivt.” (IP1)

På liknande sätt beskriver IP4 och IP5 också sina interaktioner på arbetsplatsen som ger hög emotionell energi, IP3 däremot har ett annat sätt att beskriva den emotionella energin på arbetsplatsen. IP3 arbetar fortfarande kvar på sin arbetsplats, men nu efter att hon har gått i pension arbetar hon som vikarie, hon beskriver också att samarbetet mellan kollegorna fungerar bra och att de har arbetat ihop under flera år det är också därför som hon fortsätter att jobba.

”Jag vet ju att när de ringer och frågar så ringer de till mig för att de vet att det fungerar, det är inte alltid så lätt med nya vikarier. Jag känner till rutinerna och hur de arbetar i huset.”(IP3)

”Jag vill ställa upp och jobba när jag kan. Jag känner mig behövd också när de ringer och det är svårt att säga nej till dom eftersom det är svårt att få tag på vikarier, oftast så kan ju jag.” (IP3)

När samtalet med IP3 fortsätter så framkommer det att hon tycker att det är fördelaktigt att skilja på jobb och privatliv och på frågan om hon träffar kollegor utanför arbetet så är svaret att arbete och privatliv är något som hon skiljer på.

Den emotionella energin i arbetsgruppen som IP3 beskriver är inte samma grad av emotionell energi som IP1 och IP2 beskriver i sina arbetsgrupper. Solidariteten och viljan att träffas igen som uppkommer i grupper där interaktionsritualer ger hög emotionell energi är inte lika tydligt framträdande i IP3s berättelser som i de övrigas. IP1 och IP2 pratar om hur de träffar kollegorna utanför arbetsplatsen och hur de löser konflikter mellan sig. IP3 vill skilja på arbete och privatliv och beskriver inte att hon träffar kollegorna utanför arbetet. IP3 beskriver ändå en solidaritet till sin arbetsplats och att hon vill ställa upp när det före detta arbetskamraterna ringer. Hon känner en plikt gentemot gruppen och en tillhörighet till gruppen. Kollegorna som IP3 har visar i och med att de ringer till henne och vill att hon ska jobba att hon fortfarande är en del av deras grupp. Collins (2004) beskriver att medlemmarna i en grupp känner ansvar gentemot varandra och att man då ställer upp på gruppens inbördes regler och kommandon. I det här fallet vill IP3 ställa upp och arbeta när någon ur arbetsgruppen ringer. Det visar också på att det finns en hög nivå av emotionell energi i gruppen även om IP3 inte beskriver den lika intensivt som IP1 och IP2 gör.

En annan skillnad är också att IP1 och IP2 inte arbetat något sedan de gick i pension och kan då tänka tillbaka på de lyckade interaktionerna och energi nivån som de var en del av och på så sätt känna tillfredsställelse medan IP3 väljer att fortsätta utföra ritualerna. Det kan ha att göra med att hon lägger sin identitet i sitt arbete som Rasmusson (2005) tar upp eller en stor del av hennes identitet kan vara kopplat till arbetet.

IP1 och IP2 beskriver tydligt en lägre emotionell energinivå på arbetsplatsen de sista åren innan pensionen. Det gjordes också vissa omstruktureringar på den arbetsplats som IP2 arbetade på och i IP1s personalgrupp bytte en av kollegorna arbetsplats. På samma sätt som en grupp kan höja en enskild medlems energi nivå så kan också en grupp sänka en enskild medlems energi nivå. (Collins, 2004) IP1 beskriver att det kom nya människor med andra synsätt än de som redan fanns i gruppen och konflikter blir svåra att lösa om det är en låg emotionell energi i gruppen. Både IP1 och IP2 hade höga emotionella energi nivåer i sina respektive grupper och när de inte längre kunde hållas uppe känner de tydligt av att den emotionella energin sjunker.

”Nej, men vi som var kvar ville ju att det skulle fortsätta och att det skulle fungera och så men det kom ju människor som hade en helt annat synsätt.” (IP1)

”Och det kommer en del som tycker att jag kan och gör bättre än oss. Så det var svårt att få ihop det. Visst hade vi vikarier som var bra och det fungerade jätte bra men det var inga problem med det.”(IP1)

”Men vi hade ju också vikarier som inte funka så bra. Som kom för sent och som inte gjorde det de skulle.” (IP1)

”Vi träffade ändå utanför jobbet men det blev inte lika ändå på samma sätt som innan. För vi var ganska olika. Med kollega A och kollega B fungerade vi så bra tillsammans för med mig och kollega B funkade det inte riktigt lika bra för kollega A var nog ett litet kitt som höll oss ihop.” (IP1)

I IP1s fall slutade en kollega som IP1 menar var den som höll ihop gruppen, Collins (2004) beskriver att det i en grupp kan finnas en ledare eller en medlem som sprider lite mer emotionell energi till de andra i gruppen, en energi stjärna, som de andra i gruppen följer omedvetet. Kollega A kan ha haft sådana egenskaper eftersom IP1 inte upplevde att hennes och kollega Bs samarbete fungerade lika bra utan kollega A.

De sista åren innan IP1 gick i pension upplevde hon som att arbetsgruppen inte fungerade eftersom det var mycket byte av personal och de hann inte jobba ihop sig. IP1 beskriver en saknad som uppkom efter att hennes arbetsgrupp förändrades och energinivån sänktes. IP1 saknar den höga emotionelle energin som Collins (2004) menar att man strävar efter om man en gång har upplevt den. Man vill som enskild individ inte sjunka ner i energinivån när man väl en gång har varit högt upp. Det kan också leda till depression om man inte tar sig upp ur en alltför låg energi nivå. (Collins, 2004)

”Mm. Jag har nog varit lite kategorisk här för att jag inte kommer ihåg allting men lite det här att en saknar kontinuiteten som vi tre hade och en kommer ju inte in i det när en byter folk så ofta.” (IP1)

”Ja det var hemskt, frustrerande och jobbigt faktiskt. Det blev aldrig bra.” (IP1)

Upplevelserna som IP2 har kring de sista åren innan pensionen är liknande IP1s upplevelser. I IP2s fall så ändrades inte bara personalgruppen i och med att det blev sammanslagningar av mindre personalgrupper till färre och större personalgrupper. De bytte även lokaler vid ett flertal tillfällen och IP2 beskriver också en saknad av hur det hade varit innan med gamlingarna och den plats där de haft sin lokal.

”De sista åren var stressiga och det var tjafs hela tiden, vi skulle inte göra så och inte så. Det var inte så kul med allt tjafs.” (IP2)

”Sen fick vi nya system med planeringen och det var en som skulle planera i datorn så man fick ett papper med det vi skulle göra på. Men vi jobbar ju med människor och schemat hade inte utrymme för om det hände något annat.” (IP2)

”Ibland hände det att man behövde stanna hos en vårdtagare längre tid än det man hade på pappret och då skulle man jaga ikapp tiden sen efteråt. Nej, då var det bättre på den tiden med gamlingarna. Mindre stress och inte allt tjafs.” (IP2)

De negativa upplevelserna på arbetsplatserna innan de gick i pension har bidragit till att IP1 och IP2 inte har arbetat något sedan de gick i pension. Varken IP1 eller IP2 har känt sig lockade av att arbeta, enligt Collins sätt att se det beror det på att de kommer ihåg den låga emotionella energin som fanns på arbetsplatsen innan de gick i pension. Har de nu en högre emotionell energi nivå i sina liv som pensionärer vill de föröka upprätthålla den nivån och inte ingå i interaktioner som ger en lägre nivå av emotionell energi. (Collins, 2004) För IP1 var

omständigheterna en bidragande orsak till att hon gick i pension för hon hade tänkt arbeta lite längre än 65.

”Ja och sen så sista hösten som jag jobbade så, trappade jag ner. Man var tvungen att ansöka om att gå i pension tre månader innan och då. Den hösten så fick vi en arbetskamrat som var precis tvärtemot oss.” (IP1)

”Vi bad cheferna om att anställ inte denna person för den funkar inte hos oss. Vi hade haft den som vikarie innan och visste, men det struntade dom i och anställde den ändå. Och då bestämde jag mig att nej, det här ska jag inte vara med om något mer. När ingen lyssnar och bryr sig.” (IP1)

”Det var inge roligt sista tiden. Så jag gjorde så att jag hade en massa komp och semester dagar så då gjorde jag så att jag jobbade tre dagar i veckan och jag såg då till att jag i så stor utsträckning som möjligt slapp att jobba eftermiddagar med denna person.” (IP1)

Den emotionella energin som mina informanter har upplevt i sina arbetsliv är av varierande grad. Den höga emotionella energin som IP1 och IP2 har beskrivit visar på att de har haft lyckade interaktionsritualer och de har också märkt av när interaktionerna har varit mindre lyckade och gett lägre emotionell energi. IP3 väljer att fortfarande tillhöra den gruppen som hon har varit en del av under sitt arbetsliv och då upprätthåller hon den energi nivå som arbetsgruppen ger henne. Om hon skulle hitta andra sätt att få ta del av samma nivå av emotionella energin som hon får via sina arbetskamrater skulle hon kanske välja att ingå i dem istället. Hennes berättelser tyder på att hon inte har hittat alternativa interaktioner som kan ersätta de som hon får via arbetsplatsen, de hon har hittat ger inte samma nivå av emotionella energi eller de ger inte högre emotionell energi. Då skulle hon enligt Collins (2004) välja de interaktioner som ger den högre nivån av emotionell energi och det beskriver hon i dagsläget att hon inte gör. Hon fortsätter att arbeta.

5.2 Känslor inför pensionen

Känslorna inför pensionen har varit positiva hos alla fem kvinnor och även IP3 som fortfarande arbetar extra tycker att det är skönt att vara pensionär. Hon kan gå till jobbet och göra de som är kul och behöver inte ha allt ansvar med pappersarbete och planering utan hon tillbringar tiden med barnen och personalen på arbetsplatsen. Hon tycker också att det är skönt att kunna ha lediga dagar då hon kan göra vad hon vill utan att ha allt inplanerat.

IP2, IP4 och IP5 trivs med sina liv som pensionärer och känslan inför pensionen var något som de tog med ro och som IP4 uttrycker sig *”det var en ny fas av livet som tog sin början”* och de är idag nöjda med att vara pensionärer. För IP1 blev pensionen en väg ut från en besvärlig arbetssituation. Att gå i pension var något positivt och hon behövde inte längre vara en del av en grupp som sänkte hennes emotionella energi. (Collins, 2004)

IP1 beskriver att om situationen på arbetsplatsen hade varit annorlunda, om den hade gett henne den högre formen av emotionell energi som hon hade med kollega A och kollega B, så hade hon fortsatt arbeta efter 65 års ålder och gått i pension lite senare än hon gjorde nu. Att hon valde att sluta så som han gjorde visar att hon fick en högre emotionell energi av interaktionsritualer utanför arbetsplatsen och hon valde också medvetet att undvika de interaktioner som gav den lägsta emotionella energin eftersom hon såg till att inte arbeta med den kollegan som hon upplevde lägst emotionell energi med.

”I början var det ju positivt. Frisk orkade med livet, kunde mycket väl ha tänkt jobba lite längre om vi hade fått lite ordning. På det som, ja på situationen på arbetet de som en jobbade med. Då hade det varit helt ok att jobba lite längre.” (IP1)

”Men när vi fick den här personen där i september då bestämde jag mig, att det här ska jag inte jobba med.” (IP1)

”Ja, räddningen. (skratt) Kanske man kan säga i alla fall från den personen hade det varit en annan situation så. Jag menar jag har kontrollbehov också det ska jag inte stick under stolen med.” (IP1)

”Ja, så då var det positivt att gå i pension. Jag blev fattig men positiv. (skratt)” (IP1)

Enligt vad Rasmusson (2005) har beskrivit så klarar de som trappar ner i arbetstid och ändrar sina liv innan de går i pension omställningen till livet som pensionär bättre. Collins (2004) skulle säga att det beror på vilka interaktioner som individerna har och vilka grupper de tillhör som då ger emotionell energi. Hittar man nya sätt att få hög emotionell energi eller samma nivå av emotionell energi som man har haft på sin arbetsplats upplever man inte omställningen och saknade av de interaktionerna. På samma sätt kan det hjälpa till att ta beslut att trappa ner i arbetstid om de interaktioner som man har på sin arbetsplats ger låg emotionell energi, något som människor enligt Collins inte vill ha, som för IP1s del.

5.3 Emotionell energi i livet som pensionär

De fem kvinnorna pratar alla med värme och glädje över sina familjer, familjen med barn och barnbarn är något som de alla fem tycker är positivt. IP1, IP3 och IP5 lever idag ensamma men har alla tre barn och barnbarn som de regelbundet träffar. IP1 och IP5 har längre avstånd till sina barn och barnbarn men har ändå nära kontakt med dem via exempelvis telefon och dator.

”Nu har jag äntligen mer tid över till mina barnbarn, jag orkar mer också eftersom jag inte är trött efter att ha jobbat en hel dag. Nu kan jag ägna tiden åt dom istället.” (IP4)

IP4 pratar mycket om sina två barnbarn som hon träffar ofta, nästan varje dag. De brukar vara hos henne efter skolan och ibland har de kompisar med hem till henne. IP2 beskriver också att hon har mer tid till barnbarn och att hon kan vara till hjälp när det behövs.

”Jag hjälper min dotter med hennes affär när det behövs och det är klart att jag hjälper till med barnbarnen också fast de börjar bli stora nu och sköter sig mycket själva.” (IP2)

De har också regelbunden kontakt med vänner och bekanta. Både IP2 och IP3 har en vän som de träffar regelbundet och går ut och går promenader med när det passar. De två är också delaktiga i någon form av handarbetsmöten. IP2 har syjunta med några grannar och IP3 går regelbundet på symöten i en samlingslokal inte långt från där hon bor. IP4 och IP5 har inget som de själva uppfattar att de gör regelbundet men de träffar vänner och grannar som de fikar och pratar med lite då och då. De möten som kvinnorna beskriver är interaktioner som ger hög emotionell energi eftersom de fortsätter att utföra dem och in nya tillfällen då det ska passa att fortsätta utföra dem. Något som Rasmusson (2005) tar upp i Ålderssupproret är att man i

vardagen måste hitta nya relationer med människor som man inte tidigare haft i sitt arbetsliv men också att det är viktigt att behålla sina gamla relationer. IP2 och IP3 pratar om att de har gått med i en syjunta och en syförening efter att de blev pensionärer men att de samtidigt har nära vänner som de fortsätter umgås med som de gjort förut.

IP1 beskriver också att hon har skaffat sig nya aktiviteter sedan han blev pensionär hon är idag medlem i kommunfullmäktige i den kommun hon bor i. Hon har på så sätt också knutit an till sina tidigare erfarenheter i livet när hon var fackligt aktiv. Hon sitter också i en nämnd där hennes arbetslivserfarenheter är till hjälp. Hon fortsätter att vara aktiv inom den förening som hon har arbetat ideellt i under många år och hon har fortfarande kvar sitt uppdrag som övervakare. De aktiviteter som IP1 har valt att behålla ger henne hög emotionell energi eftersom hon fortsätter med dem och hon pratar med glädje om hur kul det är att utföra dessa.

IP1 är den av kvinnorna som mest beskriver vad hon gör och vilka människor hon träffar på dagarna.

”Ja, jag går mycket det beror lite på årstiden också. Så ifrån augusti, september så har jag ju --- (IP1) [IP1 är aktiv inom en förening i kommunen där hon bor].

”Och då är det ju så att helgerna går ju åt mycket till ---, inte varje helg. Men det händer ju att jag åker med på någon borta match också. Åker buss och det är ju roligt, vi tar med lite glögg i bussen och så. Vi brukar ha jätte kul.” (IP1)

”Jag gör ju lite annat också. Jag har ju politiska uppdrag, jag sitter i fullmäktige och jag sitter i nämnden ---.” (IP1)

”Ja, det gör jag och det är roligt. Nu har jag ju tid också att läsa in de här handlingarna och så här och så träffar jag lite annat folk och så har jag ju [föreningen] och sen så kikar jag på fotboll på sommaren.” (IP1)

”... sen är jag ju övervakare också. Det har jag ju varit i många år, det kom jag ju på nu.” (IP1)

Vänner är något som alla fem tycker är viktigt efter familjen och att tiden nu finns till att kunna träffas mer regelbundet. När inte arbetslivets krav, arbetstider, möten och förberedelser, finns kvar så är tidpunkter när det finns tillfällen att umgås med både vänner och familj fler. En frihet och en tillfredsställelse beskrivs av dem alla och det vardagliga emotionella energiflödet som behövs för att interaktioner ska fungera (Collins, 2004) beskrivs med en lättsamhet av kvinnorna. Inga krav och måsten finns förutom de som de själva ställer upp och väljer.

”Måsten har blivit något som jag idag inte känner av, jag kan ta dagen som den kommer och även om jag självklart har saker inplanerade ibland så kan jag mycket mer styra min tid nu. Det är skönt.” (IP5)

”Jag tar dagen som den kommer, jag trivs med att bara vara.” (IP2)

”Vissa dagar kan jag sitta framför tvn och titta på Malou och inte göra mig färdig förrän det är slut vid tolv tiden. Det är lyx fast samtidigt kan jag ibland känna att halva dagen har ju redan gått men det spelar ingen roll.” (IP3)

”Det som är positivt också är ju att går jag ut och går så brukar jag träffa folk som jag känner som en kan stå och prata med en stund utan att jag behöver ha brottom.” (IP1)

5.4 Tankar om framtiden

Tankarna och planerna om framtiden fokuserar IP4 och IP5 mest på den stundande sommaren och det som de har inplanerat då. IP4 ska åka utomlands i flera veckor och IP5 ska ha en släkträff. IP2 tar dagen som den kommer och en liten semestertripp tror hon att det blir under sommaren annars finns det alltid mycket att göra för henne i hennes trädgård. IP3 har inget speciellt som hon tar upp. Hon kommer att fortsätta att arbeta så länge hon orkar och tycker det är kul. Hon har idag inga planer på att bli pensionär på heltid, det kommer när det kommer. IP1 är återigen den av kvinnorna som har mest inplanerat, närmast ska hon åka till sin dotter och barnbarn som bor i en större stad i Sverige sedan har hon mycket inplanerat under resten av året.

”Sen så åker jag, jag har ju varit utomlands och varit på kryssning och nu har vi bokat en resa till Riga jag och min norska kompis.” (IP1)

”Vi brukar alltid ta en färjetur varje år, så nu är det Riga och nu ska vi bo på hotell också och det brukar vi inte göra. Det är ju lättvindigare nu när vi är mer fria. Det kunde vi ju inte förut på samma sätt för då var man ju tvungen att ta ledigt.” (IP1)

”Sen ska jag dit [till staden där hennes dotter och barnbarn bor] sista helgen i maj för då är det GANT rea som jag och några kompisar ska gå på. Det gör vi varje vår och höst. Och där shoppas vi massor av kläder! (skratt)” (IP1)

”Så det här är min höst och vår utflykt som jag gör. Det är en lång procedur, men måste stå i kö, vissa tältar till och med, så står man där i kö och pratar med en massa folk tills det öppnar då klockan 13.” (IP1)

På frågan om man kan likna hennes rea upplevelser med hur ungdomar upplever och köar inför exempelvis konserter svarar hon:

”Ja, visst. Lite så är det. Men det är ju jätte mysigt så det gör vi två gånger om året och det är alltid samma kompisgäng som åker.” (IP1)

Sedan fortsätter hon berätta om planerna under sommaren då hon bland annat ska åka till Sweden Rock i Blekinge och gå på konserter och en festival i närheten av där hon bor vilket hon redan har skaffat biljetter till. Sedan är det fotboll under sommaren som hon ska följa och hon ska försöka åka utomlands med sin dotter och barnbarnet, innan barnbarnet ska börja på förskola och dottern ska börja arbeta efter föräldraledigheten, till hösten.

”Nu är det ju år GANT rean först och sen är det Riga, så fyller barnbarnet ett år, och sen ska jag på en festival i närheten och sen är det en konsert jag ska gå på i augusti som jag har biljett till.” (IP1)

”Jo, jag har ju en plan till som jag måste göra när det blir fotbolls VM [alternativt EM, svårt att höra på inspelningen] ska jag köpa mig en digitalbox med bara sportkanaler så jag kan se matcherna.” (IP1)

IP1 har mycket inplanerat och det kan vara så att hon är en person med hög emotionell energi och hon vill bevara den nivån av emotionell energi som hon har och därför fortsätter hon att planera inför att utföra dessa interaktionsritualer om och om igen.

Hon känner behovet av att upprätthålla nivån för hon är också medveten om hur det är att sjunka i den emotionella energin i och med händelserna på hennes arbetsplats innan hon gick i pension. Collins (2004) skulle också kunna beskriva IP1 som en energi stjärna som andra lockas till och det kan vara så att det är andra i hennes omgivning som vill vara nära henne och ta del av hennes emotionella energi för att höja sin egen. Det gör att hon har många som vill ha planerad tid med henne ock därför har hon mycket saker inplanerat.

Avslutningsvis så avslutas intervjuerna med om det är något som kvinnorna har kommit på under intervjuens gång eller om de vill tillägga något. Fyra av kvinnorna har inget särskilt som de vill tillägga mer än att det har tyckt att det var kul att jag frågade dom om jag fick intervju dom och att de är nyfikna på hur resultatet av studien kommer att bli. Även den femte kvinnan nämner det men hon tillägger också:

”Sen är det klart att jag har en massa funderingar på vad jag skulle vilja göra men det är inte alltid att det blir så, men skit samma. Tankarna finns i alla fall.” (IP1)

”Jag är i mina bästa år och jag är frisk och pigg och jag ska jag göra allt som jag kan och vill. Jag använder inte ordet g [gammal] om mig själv. Sen är det skit samma om det passar sig eller inte, jag vill göra det som jag tycker är roligt.” (IP1)

IP1 har många planer som hon vill genomföra och hon har också flera saker inplanerat som hon gjort tidigare. Åter igen visar det på att dessa aktiviteter ger IP1 hög emotionell energi eftersom hon fortsätter att göra dem. GANT – rean som hon har åkt på många gånger med samma kompisgäng beskriver hon processen med att köa innan det öppnar och hur provning av kläder går till som en process som är lika från gång till gång. Kompisgruppen som åker på rean har utarbetat ett mönster för hur de ska gå tillväga under den tiden, det visar att den gruppen är en grupp med lyckade interaktionsritualer som då ger hög emotionell energi. (Collins, 2004) De har även symboler som de använder sig av för på kvällen efter rean går de ut och äter i sina nyinköpta GANT kläder. Enligt Collins (2004) skaffar sig grupper symboler för att starkare visa sambandet mellan gruppmedlemmarna och vad passar bättre än att GANT gruppen klär sig i GANT kläder.

6. Diskussion

Syftet med min studie var; att ta reda på hur ett antal pensionärer upplever interaktionsritualer i sina liv som pensionärer, mot bakgrund av att deras sociala förhållanden och umgänge med andra, samt deras dagliga rutiner och vardagsliv förändrats då de inte längre har ett arbete att gå till.

Jag har i min studie visat att interaktionsritualer i samband med pensioneringen är något som upplevs på olika sätt av mina informanter. Det beror på vad de tidigare har varit med om eftersom Collins (2004) menar att de tidigare interaktionsritualerna som man deltagit i påverkar de som kommer efteråt. Och hur de själva förberedde sig inför pensioneringen enligt Rasmussons (2005) perspektiv. Tre av kvinnorna, IP2, IP4 och IP5 upplevde inte själva pensioneringen som något uppseendeväckande. De gick i pension efter att ha arbetat tills de blev 65 år för det är så man gör. De är tillfreds med sina liv och uttrycker inte själva att de är särskilt påverkade av att ha gått i pension. De är nöjda med sina liv och sin tillvaro.

De andra två kvinnorna, IP1 och IP3, skiljer sig från de tre jag nämnde ovan. För IP1 blev pensioneringen en väg ut från en arbetssituation som hon inte var nöjd med. Hon märkte av att hon kom i kontakt med interaktionsritualer som gav henne lägre emotionell energi och jag tror utifrån Collins (2004) att hon medvetet då sökte sig bort från dessa interaktioner. Det visar hon också eftersom hon säger att hon trappade ner i arbetstid och såg då också till att hon inte behövde arbeta med kollegan som gav henne lägst emotionell energi. Hon visar också att hon nu har höjt upp energinivån igen. Hon lever nu idag ett liv där hon i förväg planerar att ingå i interaktionskedjor som ger henne hög emotionell energi som exempelvis GANT rean, resan till Riga och konserterna som hon har inplanerade.

Rasmusson (2005) var inne på att de som trappar ner i arbetstid innan de går i pension klarar övergången till pensionen bättre än de som inte gör det. IP1 trappade ner sin arbetstid men det berodde på omständigheter på arbetsplatsen och hon hade även tänkt arbeta längre om situationen på arbetsplatsen varit annorlunda. IP2, IP4 och IP5 trappade inte ner något i arbetstid innan de gick i pension men de beskriver inte att det var några problem för dem att bli pensionärer. Möjligtvis kan Rasmusson ha en lite rätt i sitt resonemang om nedtrappningen om jag utgår från det som IP3 berättar. Omställningen från arbetslivet till livet som pensionär menar Rasmusson är lättare för de som har trappat ner i arbetstid och skaffat sig andra sysselsättningar utanför arbetet.

IP3 arbetade heltid fram tills hon gick i pension men hon fortsatte att arbeta som vikarie och lever inte som pensionär på heltid. Hon kan också mycket väl vara en person som har sin identitet i arbetet och att arbetet då är en stor del av henne och hennes föreställning om vem hon är. Samtidigt ger hon själv uttryck för att hon är nöjd och tillfreds med sitt liv, men samtidigt känner jag att hon inte identifierar sig själv som pensionär. Hon är nöjd och tillfreds med livet för att hon fortfarande är behövd och kan göra nytta på sin arbetsplats men också samtidigt kan ta del av livet som pensionär de dagar hon inte arbetar. Då är hon ledig och tycker det är skönt att ta dagen som den kommer. Hon lever i mina ögon i ett gränsland mellan arbetslivet och livet som pensionär. Kanske är det också nu som hon gör nedtrappningen som Rasmusson menar är en viktig övergång mellan arbetslivet och pensionen.

Jag kan också tycka mig se att mina informanter behåller gamla interaktionsritualer med framförallt vänner och familj som de har haft både innan de blev pensionärer och efter att de har gått i pension. Eftersom de alla har kvar vänner som de umgås med sedan tidigare och de försöker spendera mer tid med sina familjer. Collins (2004) är också inne på att människor försöker upprätthålla lyckade interaktionsritualer för att behålla sin emotionella energinivå. Strävan efter att upprätthålla denna har de som upplevt en nedgång i energinivån också visat exempel på. Framförallt då IP1 som tydligt valde bort vissa interaktioner för att inte sjunka ner i energinivån. IP1 visar också tydligt att hon har haft en hög emotionell energinivå under sitt liv och att hon fortfarande har det. Hon upprätthåller nivån och om hon känner att den börjar sjunka planerar hon fort in en interaktion som hon vet tar upp henne i energi igen.

IP1 uttalar även att hon inte använder ordet gammal om sig själv och IP3 vill inte heller ge uttryck för att hon känner sig gammal. Lars Andersson (2008) har forskat kring något som han kallar för ålderism som handlar om ålder som grund för fördomar och diskriminering, med betoning på situationen för äldre. Andersson menar också att det är den mest accepterade formen av diskriminering idag. Kanske är det också det som ligger till grund för att IP1 och IP3 så starkt visar att de inte accepterar att vara en del av den kategorin som blir utsatt för denna form av diskriminering.

Men när är man egentligen gammal i vårt samhälle idag? Visserligen är pensionsåldern fortfarande 65 år idag men kommer jag kunna gå i pension när jag är 65 år eller är jag som 65 åring fortfarande för ung för att gå i pension och måste istället acceptera att jag inte kan få möjlighet att gå i pension förrän efter 70 års ålder? Pensionsåldern är något som ofta diskuteras i media och av politiker idag, i och med att vi som människor har en högre medellivslängd idag än tidigare. Vi är samtidigt också friskare och vi arbetar också med andra typer av arbetsuppgifter idag än för 50-60 år sedan. Vi har mer hjälpmedel för att underlätta när tungt arbete, för kroppen, ska utföras. Samtidigt har vi idag nya i mitt tycke välfärdsproblem som exempelvis ett högt tempo i arbetslivet som kan orsaka stress och som i sin tur kan leda till psykisk ohälsa och utbrändhet. Orkar jag med tempot som arbetslivet idag kräver tills jag blir 65 år. Troligtvis måste jag arbeta längre, och vilka konsekvenser får det för de som växer upp i min generation.

För att orka med tempot och kraven från arbetslivet idag tror jag att det är ännu viktigare att ingå i interaktionsritualer som ger hög emotionell energi för att orka med. Kraven ställs inte enbart från arbetslivet utan även på fritiden ska jag som småbarns mamma vara en glad, positiv och engagerad mamma som ser till att mina barn har de rätta leksakerna, kläderna och vara med i olika fritidsaktiviteter för att passa in bland de andra barnen på förskolan och i skolan. Samtidigt som jag helst ska träna själv, äta rätt mat och ha ett hem som är skinande rent och moderiktigt.

Jag ska nedan försöka besvara mina frågeställningar utifrån vad mina informanter har delgett mig i sina berättelser.

1. Förbereder sig pensionärer på att byta ut interaktionsritualer innan de går i pension? Mitt svar här utifrån mina informanter upplevelser är att det är något som är individuellt. Aktiva förberedelser inför att byta ut interaktionsritualer har inte varit framträdande i mina informanternas berättelser. Snarare har de behållit sina lyckade interaktionsritualer med vänner och familj och sedan efter pensioneringen har alla hittat nya interaktionsritualer så som syföreningar och kommunala uppdrag.
2. Vilka konsekvenser kan inträffa när interaktionsritualerna på arbetsplatsen försvinner i samband med pensioneringen? Konsekvenser som mina informanter har beskrivit är att när fallet var så att interaktionsritualerna inte fungerade bra på arbetsplatsen innan pensioneringen som i IP1 och IP2s fall kan det leda till att de inte har känt sig lockade av att arbeta extra efter pensioneringen. IP1 beskriver också hur hon aktivt höjde upp sin emotionella energi i och

med att gå i pension när de interaktionsritualer som gav låg emotionell energi försvann. Samtidigt så är konsekvenserna för IP3 att hon fortfarande efter pensioneringen fortsätter att arbeta och hon har inte valt att ta steget fullt ut till att bli pensionär.

3. Upplevs interaktionsritualer på ett annat sätt efter pensioneringen? Interaktionsritualer efter pensioneringen beskriver mina informanter inte på ett annorlunda utfört sätt men de beskriver att det är lättare att få tid till dem när inte arbetslivet står i vägen. Friheten att själv bestämma över när det passar att utföra interaktionsritualerna är något som de alla fem upplever som positivt.

4. Följer den emotionella energin från arbetslivet med in i livet som pensionär? Ja, det tycker jag att jag kan påstå att det gör på ett sätt med mina informanter som grund. Mina informanter upprätthåller sin emotionella energi nivå som de har haft och när de känner att den sjunker letar de upp interaktioner som gör att den höjs upp igen om det så är att fika med grannen, göra en resa med en vän eller gå på GANT rea. Som Collins (2004) beskriver det har man en gång känt av högre former av emotionell energi så letar man aktivt efter sätt att upprätthålla den nivån.

Till sist interaktionsritualer och emotionell energi är i mitt tycke spännande företeelser att titta närmare på eftersom det är en stor del i människors liv. Jag har i och med min studie också fått en större förståelse för mina egna upplevelser kring interaktionsritualer och emotionell energi och vilka betydelser de har i mitt eget liv.

7. Referenser

Andersson, L. 2008. *Ålderism*. Studentlitteratur AB.

Andreasson, U, Larsson, T. 2009. *Äldre personers erfarenheter av aktiviteter efter pensionering*. C-uppsats, Luleå Tekniska Universitet.

Brante, T, Johansson, K, Sunesson, S. 2004. *Diskussioner om samhällsvetenskap – Gränser, innehåll och framtid*. Sociologiska institutionen.

Collins, R. 2005. *Interaction Ritual Chains*. Princeton University Press.

Corbin, J, Strauss, A. 2008. *Basics of qualitative research*. Sage Publications, Inc.

Heidegren, C-G, Carleheden, M, Isenberg, B. 2007 upplaga 1:1. *Livsöring – ett sociologiskt grundbegrepp*. Liber AB.

Johansson, A. 2005. *Narrativ teori och metod*. Studentlitteratur AB.

Krekula, C. 2006. *Kvinna i ålderskodad värld: om äldre kvinnors förkroppsligande identitetsförhandlingar*. Doktorsavhandling, Uppsala Universitet.

Ollson, E. 2008. *Emotioner i arbete*. Doktorsavhandling, Karlstad University Studies.

Rasmusson, L. 2005. *Åldersupproret*. Natur & Kultur.

Thurén, T. 2007 2:2. *Vetenskapsteori för nybörjare*. Liber AB.

Trost, J. 2005 tredje upplagan. *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur AB.

Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Elanders Gotab.

Weinmann, M, Fara, R. 2006. *Att bli pensionär – Övergången från yrkesroll till pensionärsroll*. C-uppsats, Stockholms Universitet.

8. Bilaga 1

Informationsbrev till dig som ska medverka i min studie

Jag vill börja med att tacka dig för att du vill medverka i min studie som ska generera i en c-uppsats i Sociologi på Karlstads Universitet. Uppsatsen kommer att handla om hur det sociala livet förändras i samband med pensionering.

Platsen för intervjun väljs i samråd med dig och intervjun beräknas ta en timme.

Din medverkan är frivillig och du kan när som helst under tiden intervjun pågår avbryta, ställa frågor och avböja att svara på frågan du får. Intervjun spelas in, med ditt samtycke, och transkriberas (skrivs ner) efter intervjutillfället.

När transkriberingen är klar raderas ljudfilen och därför är det endast jag som kommer att lyssna på den. Transkriberingen kommer att finnas tillgänglig även för min handledare och vid ett avslutande seminarium kan det bli aktuellt att den student som kommer att ställa frågor till mig om min uppsats kan få ta del av denna.

Jag kommer inte använda ditt namn i vare sig transkriberingen eller i min analys. Det är endast jag som vet vem du är. Lämna du information som kan visa vem du är kan jag utelämnas eller ändra i fakta så att du förblir anonym.

Vill du komma i kontakt med mig eller min handledare går det bra att göra det via mail eller telefon:

Madeleine Andersson
Mail: madeande111@student.kau.se
Tel: 054 – 87 01 75
Mobil: 073 – 778 04 81

Min handledare på Karlstads Universitet
Eva Olsson
Mail: eva.olsson@kau.se
Tel: 054 - 700 20 56

Tack igen för din medverkan!

Med vänliga hälsningar

Madeleine Andersson

9. Bilaga 2

Intervjuguide

Informerar vad intervjun ska handla om och hur den kommer att genomföras. (etiska aspekter)

Bakgrund

*Födelseår?

*Vilken utbildning har du?

*Hur länge arbetade du på din senaste arbetsplats?

*När gick du i pension?

Arbetslivet

*Hur såg en arbetsdag ut? (morgon till kväll)

*Hur mycket tid anser du att du tillbringade med dina arbetskamrater under en arbetsdag?
(när, var, hur tillbringades tiden)

*Hur såg en ledig dag ut? (morgon till kväll) Fritidsintressen?

*Hur gick ett personalmöte till?

*Hur kunde en personal fest/middag se ut? (utformning, organisering, m.m.)

*Träffade du kollegor utanför arbetet? (ej organiserade möten så som p-möte, p-fest)

Pension

*Hur förberedde du dig inför pensionen? (arbetstid, aktiviteter)

*Hur var känslan inför pensionen?

*Hur ser en dag ut i dag? (morgon till kväll) Är dagarna planerade?

*Hur ser kontakten med arbetslivet ut idag? (arbeta extra, kontakt med arbetskamrater)

*Hur ser det sociala livet ut idag? (nya/gamla sociala kontakter)

Tankar om framtiden (framtidsplaner)

Har du något som du skulle vilja tillägga utöver det som jag har frågat om?